

Szabó András¹

16. SZÁZADI TISZÁNINENI REFORMÁTUS LELKÉSZEKRE
VONATKOZÓ LEVÉLTÁRI ADATOK

ABSTRACT

Archival data on the Reformed pastors of the 16th century in North-Eastern Hungary

We have no sufficient data concerning the pastors of the early period of the Hungarian Reformed Church. The situation is a little better in the North-Eastern part of the Kingdom of Hungary, where there are archival materials containing more abundant material on pastors' lives. These can be found in the archives of the state administration, both in the material of the so-called Szepes Chamber and the Hungarian Chamber. The archives of the town of Košice, the centre of the region, also contain numerous useful data, just like the archives of the noble families. This study presents a few cases, mainly from the Tokaj wine region, where the clergymen of the area were involved both in legal and economic matters.

Keywords: reformed clergymen, North-Eastern Hungary, Tokaj, Košice

VDM, azaz Verbi Divini Minister (Isten igéjének szolgája), így nevezték magukat egykor a református lelkészek. De hogy kik voltak ők, „hitvalló őseink”, ahogyan az úrvacsora ágendájában minden egyes alkalommal elhangzik, azt már sokszor nem tudjuk. Ezt próbálja kutatni az egyháztörténet és az archontológia speciális területe a presbiterológia (nincs rá magyar szó, így a német kifejezést magyaráztam), amely a lelkészek és a tanítók/tanárok névsorát kísérli összeállítani az egyes egyházközségekben az egyik oldalon, a másik oldalon pedig lehetőség szerint rekonstruálja az életrajzokat is. Németországban és a német nyelvterületen már régóta nagy divatja van a Pfarrerbuchok összeállításának,² s az utolsó

- 1 *Szabó András* (Prof. Dr., DSc), a Károli Gáspár Református Egyetem BTK professzor emeritusa, a fő kutatási területe a magyar reformáció és késő humanizmus irodalma, Károlyi Gáspár és Szeneci Molnár Albert munkássága, a németországi peregrináció a korszakban. szabo.andras@kre.hu
- 2 Nagy haszonnal forgattam őket Szeneci Molnár Albert német lelkész-ismerőseinek azonosításakor: SZABÓ András (kiad.): *Szeneci Molnár Albert naplója*, Budapest, Universitas, 2003 (Historia litteraria 13).

évtizedekben mi magyarok is elindítottuk ezen a területen a munkát. A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorairól és rektorairól Köblös József, Kránitz Zsolt és Hudi József adtak áttekintést két kötetben.³ Ugrai János a Tiszáninneri Egyházkerület lelkészeit sorolta fel interneten publikált adattárában a kezdetektől a millenniumig, munkájának már a harmadik, javított és bővített kiadása is elérhető.⁴ Több erdélyi egyházmegye archontológiája is megjelent,⁵ s végül 2022-ben Emődi András kiadta az érmelléki református egyházmegye történeti névtárát 1849-ig.⁶ Közben az evangélikusoknál Csepregi Zoltán állította össze a történelmi lelkészi névsorokat,⁷ ezek a korai közös protestáns korban, és néha később is összeérnek a református kutatásokkal.

Ha a legkorábbi időszakot, a 16. századot nézzük, akkor azt tapasztaljuk, hogy igen hiányosak az adatok. A források pusztulása miatt a helyzet a török hódoltságban és az Erdélyi Fejedelemség területén a legrosszabb, itt lehetetlennek tűnik megközelítően teljes névsort összeállítani az első évszázadban. Különösen vonatkozik ez a Tiszántúli Református Egyházkerület legnagyobb részére. Valamivel kényelmesebb a helyzet a Habsburg-országrész, a Magyar Királyság területén, ami esetünkben a Tiszántúl északi részét és Tiszáninnent jelenti, ahol a 16. század második felében és a 17. század első évtizedeiben a protestáns lelkészek megkapták az egyházi tized negyedét, az úgynevezett quartát, s ennek átvételekor nyugtát adtak. Ezek a nyugták mindmáig megtalálhatók az Országos Levéltárban, lényeges adataikat Zoványi Jenő kigyűjtötte, s 1929-ben közreadta.⁸ Mire lehet még ezen kívül támaszkodni? A szakirodalom forrásközléseire (kezdvé Lampe-Debreceni

- 3 KÖBLÖS József – KRÁNITZ Zsolt – HUDI József: *A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai*, I. 1526–1760, II/1–2. 1761–1849, Pápa, Pápai Református Gyűjtemények, 2009–2018.
- 4 UGRAI János: *A Tiszáninneri Református Egyházkerület lelkészei a kezdetektől a millenniumig. Adattár*, harmadik javított, bővített kiadás, Tiszaújváros–Sárospatak, 2017. <https://patakarchiv.hu/portal/download/a-tiszaninneri-reformatus-egyhazkerulet-lelkeszei-a-kezdetektol-a-millenniumig/> (Letöltés: 2024. december 3.)
- 5 KISS István: A Hunyad-Zarándi Református Egyházmegye papjai és tanítói, *Református Szemle* 91(1998), 210–222, 303–322; KISS István: A Dési Református Egyházmegye történeti névtára, *Református Szemle* 92(1999), 142–158, 215–232; BUZOGÁNY Dezső – ÓSZ Sándor Előd (szerk.): *A bunyad-zarándi református egyházközségek történeti katasztere 1686–1807, I–III*, Kolozsvár, 2003–2007; BUZOGÁNY Dezső – ÓSZ Sándor Előd – TÓTH Levente – KOVÁCS Mária Márta: *A történelmi Küküllői Református Egyházmegye egyházközségeinek történeti katasztere 1648–1800. I–IV*, Kolozsvár, 2008–2012.; ÓSZ Sándor Előd: *A Görgényi Református Egyházmegye történeti névtára, a kezdetektől 1848-ig*, Budapest, Gondolat, 2013.; TÓTH Levente: *A Sepső Református Egyházmegye történeti névtára 1900-ig*, Budapest, Gondolat, 2013.
- 6 EMŐDI András: *Az Érmelléki Református Egyházmegye történeti névtára 1849-ig*, Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára, 2022.
- 7 CSEPREGI Zoltán: *Evangélikus lelkészek Magyarországon (ELEM)*, I–IV. köt., Budapest, 2015–2022. <https://medit.lutheran.hu/site/kategoria/40> (Letöltés: 2024. december 3.)
- 8 ZOVÁNYI Jenő: Protestáns lelkészek nyugtatványai régi tizedjegyzékek mellett, *Magyar Protestáns Egyház-történeti Adattár* 13(1929), 5–141.

Ember Pál egyháztörténetén⁹), a korai egyházlátogatások anyagára, külföldi egyháziakhoz írott levelekre, néhány életrajzra és önéletrajzra, illetve a régi magyar szerzők itthon és külföldön nyomtatott műveire, s persze a levéltárak adataira. A szakirodalmat és a régi nyomtatványokat még át lehet nézni, ez viszonylag belátható munka, viszont a levéltárak esete olyan, hogy tűt kell keresni a szénakazalban.

Itt szeretném elmondani, hogyan kezdtem el kutatni a tiszáninneni egyházi archontológiát. Nem mai történet: 1979 júliusától az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában lettem tudományos segédmunkatárs. Ott ültem az ország legnagyobb könyvtárában, s olyan főnököm volt – V. Windisch Éva történész¹⁰ – aki természetesnek tartotta, hogy hivatali feladatainkon túl tudományt is művelünk, publikálunk, konferenciákra járunk. Egyetemi szakdolgozatom Károlyi Gáspár életének és életművének első szakaszáról szólt, ezért elhatároztam, hogy ezt továbbfejlesztsem kisdoktori értekezéssé. Tudtam, hogy meg kell ismernem azt a környezetet, azokat az embereket, amelyben és akik között élt. Elolvastam a nyomtatásban elérhető szakirodalmat, s elkezdtem egy cédulagyűjtemény kiépítését. (Ne feledjük, hogy ez még a személyi számítógép előtti korszakban történt!) Rövid idő alatt beláttam, hogy nem elég a kassavölgyi/abaúji református egyházmegyét gyűjtenem, amelynek püspöki hatáskörű esperese Károlyi volt, fel kell vennem a többi önálló seniorátust is 1600-ig. Így két párhuzamos cédulasor keletkezett, az egyik a helynevek szerepeltek ábécérendben, történeti adatokkal, a lelkészek és tanárok neveivel, a másikon pedig a személynevek álltak, szintén ábécérendben. 1984-ben doktorandusz lettem (akkor tudományos továbbképzési ösztöndíjnak hívták), ez lehetővé tette, hogy a Magyar Országos Levéltárban kutassak. Átnéztem a Kassán működött Szepesi Kamara anyagát, illetve számos olyan nemesi levéltárat és fondot, amely 16. századi, Északkelet-Magyarországra vonatkozó anyagot tartalmazott. Az Irodalomtudományi Intézet csereszereződésével eljutottam a Pozsonyi Állami Levéltárba és a Kassai Városi Levéltárba. Kutattam természetesen Sárospatakon és Sátoraljaújhelyen is, így a céduláim egyre csak gyarapodtak. A cédulagyűjtemény számos későbbi munkám megírásában is segített, de küldtem adatokat Ugrai Jánosnak is, aki azokat beépítette tiszáninneni adattárának harmadik kiadásába. Sajnos közben elborítottak az egyetemi feladatok, így csak részben tudtam mindazt átküldeni neki, amit tudok.

Milyen levéltári adatokról van szó? Először is a Szepesi Kamara iratairól, amelyeket ma az Országos Levéltár őriz. Ez az intézmény a Habsburg-országgrész keleti részének pénzügyi és hadügyi igazgatását intézte, kezdetben Eperjesen működött, de 1567-ben áthelyezték Kassára.¹¹ Megvannak a hozzá írott kérvények,¹²

9 Friedrich Adolf LAMPE (DEBRECENI EMBER Pál): *Historia ecclesiae reformatae in Hungaria et Transylvania*, Trajecti ad Rhenum, Jacob van Pools, 1728.

10 V. Windisch Éva (1924–1993). https://hu.wikipedia.org/wiki/V._Windisch_%C3%89va (Letöltés: 2024. október 4.)

11 SZÜCS Jenő: *A Szepesi Kamarai levéltár 1567–1813*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990.

12 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (ezen túl MNL OL.) E 254, Szepesi Kamara, Representationes informationes et instantiae.KE

a királyi utasítások és kérdések,¹³ illetve a Kamara válaszai ez utóbbiakra.¹⁴ Ugyancsak a Szepesi Kamara anyagához tartozott az a kifizetéseket regisztráló kéziratos töredék, amelyet ma az Országos Széchényi Könyvtár kézirattára őriz.¹⁵ Mindebből az következik, hogy számos adózási, illetve lelkészi jövedelmekkel kapcsolatos ügy megjelenik ezekben az iratokban. A Szepesi Kamara mellett a Pozsonyban működő Magyar Kamara anyagaiban is felbukkannak tiszáninneni lelkészekre vonatkozó iratok,¹⁶ főként olyan kamarai gyűjteményekben, mint a *Lymbus*¹⁷ és a *Neoregestrata acta*.¹⁸

Másodszor Kassa városának levéltára említendő, ott is különösen a városhoz írt levelek sorozata, amelyet az újabb időkben *Supplementum Halagianum*nak nevezték el.¹⁹ Az evangélikus többségű város – amely sokáig nem engedte meg magyar anyanyelvű lakosainak, hogy református egyházközséget alapítsanak – újra és újra beleszólt a környék, és különösen az abaúji senioratus ügyeibe, a magisztrátust gyakran keresték levéllel a lelkészek, köztük maga Károlyi Gáspár is, akinek harmadik felesége kassai özvegyasszony volt.²⁰ A történelem viharai ezt a levéltárat sem kímélték, Trianon és a második világháború után több értékes levél eltűnt, néhány darab később felbukkant a budapesti antikváriumokban. Szerencsére korábban, a kiegyezés utáni évtizedekben nagyon sok adatközlés történt ebből az anyagból a Történelmi Tárból és más folyóiratokban. 1986–1987-ben két tekercs mikrofilmnyi anyagot fotóztattam a kassai evangélikus és református egyházi ügyekkel kapcsolatos 16. századi levelekről, ha minden igaz, ez a két tekercs ma is megvan a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában.

Harmadszor a családi levéltárakat kell megemlítenem, különösen a Zichy család levéltárát, amelyben hatalmas 16–17. századi misszilis levélgyűjtemény található éppen ebből az északkeleti régióból.²¹ Azért kiemelkedő ez a gyűjtemény, mert más családok a 18–19. században többnyire kiselejtezték a haszontalannak ítélt levelezéseket. Ez az anyag még nincs teljesen kiaknázva, annak idején én is csak szűrőpróba-szerűen és futólag néztem át. A lelkészek mindezen túl gyakran voltak végrendeletek tanúi, peres anyagokban is előbukkanhatnak, ilyen típusú forrás bőven van a kiadottak között, de még több az, amit még meg kellene találni a családi levéltárakban.

13 MNL OL E 249, Szepesi Kamara, Benigna mandata.

14 MNL OL E 244, Szepesi Kamara, Minutae (expeditiones camerales).

15 Lásd a tanulmány utolsó lábjegyzetét!

16 MAKSAJ Ferenc: *A Magyar Kamara levéltára*, Budapest, Magyar Országos Levéltár, 1992.

17 MNL OL E 211, Magyar Kamara, Lymbus.

18 MNL OL E 148. Magyar Kamara, Neo-regestrata acta.

19 Archív Mesta Košice (Kassa város levéltára, ezentúl: AMK), Supplementum H(alagianum).

20 KEMÉNY Lajos: Károlyi Gáspár hagyatéka, (*Magyar Történelmi Társ* 3/12(1889), 784–792.

21 MNL OL Zichy család levéltára, P 707. Missiles. – A levelek a címzetek ábécédérendjébe vannak rendezve, de létezik levélírók szerinti mutató is. Lásd még: BAKÁCS István, *A Zichy család levéltára*, Budapest, Magyar Országos Levéltár, 1963, 91–111. https://library.hungaricana.hu/hu/view/MolDigiLib_LevLelt_22/?pg=115&layout=s (Letöltés: 2024. december 4.)

Áttekintve a lehetőségeket, nézzünk meg néhány konkrét esetet, ahonnan néha egy-egy történet is kibontakozhat! Az első Tarcál mezővároshoz kötődik, amely a tokaji uradalom részeként ebben az időben királyi birtok volt, s így közvetlenül a Szepesi Kamarához tartozott. Az eseménysornak azt a címet adhatjuk: „Nábót szőlője”. (Az ismert ószövetségi történet arról szól, hogy Jézabel királyné megöleti a szőlőjét eladni nem akaró Nábótot, hogy az a férjéé, Áháb királyé lehessen.²²) Ebben az esetben a tulajdoni vita egyik résztvevője, Bornemisza Imre hivatkozik Nábótra, burkoltan gyilkossággal vádolva meg a másikat. A város lelkésze 1570 óta Ceglédi György volt, a magyar református egyház egyik alapítója, korábbi nagyváradai prédikátor és bihari esperes, a Debrecen-Egervölgyi hitvallás egyik szerzője, abaúji consenior (az esperes helyettese) Károlyi Gáspár mellett, aki feltehetően a Vizsolyi Biblia fordításában is részt vett.²³ Tarcali prédikátorként (mint a többi hegyaljai lelkész) magától értetődően ő is érdekelt volt a szőlőművelésben és bortermelésben, s 1582. július 6-án nyolc évre zálogba vett egy helybeli elhanyagolt szőlőt,²⁴ amelyet aztán rendbehozott. 1585 elején meghalt, egy özvegyet és egy kiskorú fiút hagyott hátra. A szőlő bérleti ideje 1590-ben lejárt, ekkor egy nap különbséggel két panaszlevél futott be a Szepesi Kamarához. Március 29-én Mosdósi Péter, helyi középbirtokos azt írta, hogy a szóban forgó szőlőt ő a Kamarától kapta zálogba, bár nem is kérte, mégis azt mondják rá: „úgy veszem el az szőlőt az György pap maradékátul, mint Ahab az Nábót szőlőjét...” Kijelenti, hogy kész visszaadni a szőlőt, csak kapja vissza a pénzét, s legyen a terület jövedelme a pap árva fiáé, akit a város tart el.²⁵ Egy nap múlva a tarcali főbíró és tanács írt a Szepesi Kamarának. Elmondták, hogy a vitatott szőlő három évig volt Ceglédi Györgynél, aztán meghalt. (Innen tudjuk, hogy 1585-ben hunyt el.) A város azon igyekezett, hogy ha valami kis haszna volt a szőlőnek, azt fordítsák a gyermek (Ceglédi árvája) tanulására és táplálására.²⁶ Április 4-én Bornemisza Imre, a tokaji vár magyar katonáinak kapitánya járt közben Ceglédi fiáért, elmondva, hogy annak idején ő adatta a lelkésznek zálogba a szőlőt, aki arannyal és tallérral fizetett olyan időszakban, amikor a Kamara nagy pénzszűkében volt. Itt is előke-rült Nábót szőlője, s kiderült, hogy a bibliai hasonlatot ő alkalmazta az ügyre.²⁷ Végül április 15-én Tarcál város vezetői jelezték, hogy Mosdósi lemondott a vita-

22 1Kir 21, 1–16.

23 SZABÓ András: Ceglédi György, Várad első református lelkésze, in: Emődi, András (szerk.): *KRE 100. Tanulmányok a Királyhágómelléki Református Egyházkerület megalakulásának századik évfordulójára*, Nagyvárad, Királyhágómelléki Református Egyházkerület, 2020, 285–292.

24 MNL OL E 148. Magyar Kamara Levéltára. Neoregistrata Acta, 264:1. – Az irat szerepelt az 1934-es országos református kiállításon is: *Az Országos Református Kiállítás alkalmára a Magyar Nemzeti Múzeumban rendezett református történeti kiállítás katalógusa*, Budapest, 1934, 30.

25 Mosdósi Péter levele a Szepesi Kamarához, Tarcál, 1590. március 29., MNL OL E 254. 21. cs. 1590. márc. No. 25.

26 Tarcál főbírája és tanácsa a Szepesi Kamarához, Tarcál, 1590. március 30., MNL OL E 254. 21. cs. 1590. márc. No. 26.

27 Bornemisza Imre a Szepesi Kamarához, Tokaj, 1590. április 4., MNL OL E 254. 21. cs. 1590. ápr. No. 39.

tott szőlőről, csak kéri vissza a 400 forint zálogösszeget, és a Kamarának fizetett 100 forintot.²⁸ A történet végkimenetelét nem ismerjük, a Szepesi Kamarának nem biztos, hogy volt 500 felesleges aranya az ügy rendezésére.

S ha már Bornemisza Imrénél tartunk, lássunk egy tokaji ügyet. 1590. június 12-én a Kamarához fordult segítségért egy jogi ügyben, s mellékelte Szegedi Tamás (†1598)²⁹ abaújszántói lelkész és esperes június elsejei levelét.³⁰ Rögtön az elején fel kell hívnom a figyelmet arra, hogy Károlyi Gáspár ekkor még élt, s még július 20-ig tartott a vizsolyi Biblia nyomtatása. Ha már nem ő volt az abaúji esperes, az azt jelenti, hogy Károlyi egészségi állapota miatt lemondott, ez megmagyarázza, hogy miért nem tudta megírni Biblia végén a fejezetek tartalmi összefoglalóit.³¹ Bornemisza levele arról szól, hogy a vizitációkor jelentette az esperesnek: az egyház egyik szőlőjét a polgárok eladták. A magyar kapitány két törvéynapot hagyott, amelyeken megjelent Szegedi és több prédikátor, de az új tulajdonos nem. Szegedi kijelentette, hogy ha Szent Jakab napig (július 25-ig) nem állítják helyre az egyház birtoklását, akkor megvonják Tokajtól az egyházi szolgálatot. Nem üres fenyegetés volt, Károlyi Gáspár néhány évvel korábban egész Tarcalt kiátkozta gyilkossági ügy miatt.³² Bornemisza, aki újabb két törvéynapot tűzött ki eredmény nélkül, kérte a Kamara segítségét.

Szegedi Tamástól két olyan 1591-es levél is ránk maradt, amelyben az kassavölgyi/abaúji önálló esperesség zsinata nevében írt. December 9-én Kassa város tanácsával közölte, hogy egy válóperes ügyet, amelyben a város is érintett, a vármegyének továbbítottak.³³ Az iraton viszonylag jól látszik az egyházmegye pecsétje is: pásztorbotot ábrázol, amelyet jobb és bal kéz tart két oldalról. A másik levél december 10-én kelt, s a Szepesi Kamarához szól,³⁴ Alattyáni Mihály abaszéplaki lelkész vitte (ezek szerint ezen a napon zárult az egyházmegyei zsinat), s azért kért segítséget, mert Modra György esztergomi kanonok³⁵ a tizedbe adott bor negye-

28 Tarcál főbírája és tanácsa a Szepesi Kamarához, Tarcál, 1590. április 15., MNL OL E 254. 21. cs. 1590. ápr. No. 16.

29 SZABÓ András: *Coetus Ungaricus. A wittenbergi magyar diáktársaság 1555–1613*, Budapest, Balassi, 2017 (Humanizmus és reformáció 37), 231–232.

30 Bornemisza Imre a Szepesi Kamarához, Tokaj, 1590. június 12., Szegedi Tamás Bornemisza Imréhez, Abaújszántó, 1590. június 1., MNL OL E 254. 21. cs. 1590. jún. No. 2.

31 SZABÓ András, *A rejtőzködő bibliafordító – Károlyi Gáspár. Nagykirály 1535 körül – Gönc 1591 december vége*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2012, 128, 142. – Korábban ezt a hiányt az időhiánnyal magyaráztam.

32 Uo., 95–96; SZABÓ András: *Károlyi Gáspár (1530 k.–1591)*, Budapest, ELTE BTK Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszéke, 1984 (Tanulmányok és szövegek a régi magyar irodalom történetéhez 1), 49.

33 Szegedi Tamás és lelkészársai Kassa város tanácsához, Abaújszántó, 1591. december 9. AMK, Supplementum Halagianum, 1591. 4268/75.

34 Az Abaúji Református Egyházmegye zsinata a Szepesi Kamarához, Abaújszántó, 1591. december 10. MNL OL E 254. 23. cs. 1591. dec. No. 39.

35 Modra György 1600 és 1630 között esztergomi kanonok: <https://lexikon.katolikus.hu/E/esztergomi%20F%C5%91sz%C3%A9kesegyh%C3%A1zi%20k%C3%A1ptalan.html> (Letöltés: 2024. december 4.)

dét, amely a legrégibb idők óta a széplaki prédikátornak járt, magának lefoglalta. Alattányi tanúkkal tudja bizonyítani, hogy ez jogtalanság. Hozzá kell tennünk, hogy a külföldi egyetemen nem járt (domidoctus) lelkész személye idáig is ismert volt, pályája elég jól kirajzolódik Zoványi Jenő quartanyugtákat feldolgozó tanulmánya alapján.

Végül lássunk két tokaji lelkészt a 16. század végéről. A domidoctus Perechy Antal még mezőzombori prédikátorként 1578-ban házat akart venni Tarcalon, s ígérte, hogy aláveti magát a város törvényeinek, annak ellenére is, hogy nemesnek tartja magát. Erről Vajda Mihály tarczali bíró értesítette a Szepesi Kamarát.³⁶ 1582 elején – már mint tokaji lelkész – házának és két tarczali szőlőjének mentesítését kérte az adók alól,³⁷ röviddel ezután elhunyt, özvegyet hagyva maga után. Mezőzomborban is volt három szőlője, de ezeket a tokaji tiszttartó elfoglalta, amiért Várday Mihálynak, a helység földbirtokosának familiárisai Kisvárdáról 1582. március 29-én levélben tiltakoztak a Kamaránál.³⁸ Négy év múlva is még mindig maradtak utána örökösödési ügyek, két tokaji szőlőjét ugyanis elvette az örökösaitól a már többször említett Bornemisza Imre, s emiatt báró Mágocsy Gáspár, a református egyház nagy pártfogója szintén a Kamarához fordult. Az ügyről 1586. október 18-án Habsburg Ernő főherceg kért véleményt a kassai hivaltaltól.³⁹

Perechy Antal utódja – talán már ekkor is a Wittenbergben is megfordult Pente György⁴⁰ – 1583-ban nem lehetett jó anyagi helyzetben, ezért neki („az mi szegény prédikátorunknak”) Bornemisza Imre 1583. június 29-én kérte a quartából járó bort.⁴¹ Pente később is elégedetlen volt a jövedelmével, ezért 1587. október 14-én közvetlenül is kérelmezte a Szepesi Kamarától, hogy kapja meg mindazt, ami jár neki.⁴² Végül sikerrel járt, 1588. június 16-án óriási összeget, 1005 forintot utalt ki neki a Kamara.⁴³

Összegzésként elmondható: már ez a szűrőpróba-szerű vizsgálat is bizonyítja, hogy számos olyan részben vagy egészben ismeretlen levéltári forrás található 16. századi tiszáninneni református lelkészekről, amelyek megkönnyítik egy pontosabb névjegyzék összeállítását. Ha időben továbbmegyünk, a 17. század első felében jelentősen megnő a rendelkezésre álló levéltári anyag mennyisége. Ez azt

36 Vajda Mihály a Szepesi Kamarához, Tarcál, 1578. május. MNL OL E 254. 7. cs. 1578. május No. 3.

37 I. Rudolf király a Szepesi Kamarához, Prága, 1582. február 6. MNL OL E 249. 1582. No. 15.

38 Kereki István, Tasi Mátyás és Jó Jakab Mágocsy Gáspárnak, Kisvárda, 1582. március 29. MNL OL E 254. 1582. március No. 20.

39 Ernő főherceg a Szepesi Kamarához, Bécs, 1586. október 18. MNL OL E 249. 1586. október No. 192.

40 SZABÓ, *Coetus Ungaricus*, 212.

41 Bornemisza Imre a Szepesi Kamarához, Tokaj, 1583. június 29. MNL OL E 254. 13. cs. 1583. június No. 9.

42 Pente György a Szepesi Kamarához, Tokaj, 1587. október 14. MNL OL E 254. 17. cs. 1587. október No. 52.

43 *Camerae Scepusinsis liber assignationum ab anno 1578. usque 1604*, Országos Széchényi Könyvtár kéziratára, Fol. Lat. 956, f. 75r.

jelentí, hogy a korai egyházi iratok hiányát ebben az országrészben részlegesen ellensúlyozni lehet külső forrásokból.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BAKÁCS István, *A Zichy család levéltára*, Budapest, Magyar Országos Levéltár, 1963, 91–111. https://library.hungaricana.hu/hu/view/MolDigiLib_Lev-Lelt_22/?pg=115&layout=s (Letöltés: 2024. december 4.)
- BUZOGÁNY Dezső – ŐSZ Sándor Előd – TÓTH Levente – KOVÁCS Mária Márta: *A történelmi Kükküllői Református Egyházmegye egyházközösségeinek történelmi katasztere 1648–1800*. I–IV., Kolozsvár, 2008–2012.
- BUZOGÁNY Dezső – ŐSZ Sándor Előd (szerk.): *A hunyad-zarándi református egyházközösségek történelmi katasztere 1686–1807*, I–III, Kolozsvár, 2003–2007.
- CSEPREGI Zoltán: *Evangelikus lelkészek Magyarországon (ELEM)*, I–IV. köt., Budapest, 2015–2022. <https://medit.lutheran.hu/site/kategoria/40> (Letöltés: 2024. december 3.)
- EMÖDI András: *Az Érmelléki Református Egyházmegye történelmi névtára 1849-ig*, Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára, 2022.
- KEMÉNY Lajos: Károlyi Gáspár hagyatéka, *(Magyar) Történelmi Tár* 3/12(1889), 784–792.
- KISS István: A Dési Református Egyházmegye történelmi névtára, *Református Szemle* 92(1999), 142–158, 215–232.
- KISS István: A Hunyad-Zarándi Református Egyházmegye papjai és tanítói, *Református Szemle* 91(1998), 210–222, 303–322.
- KÖBLÖS József – KRÁNITZ Zsolt – HUDI József: *A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai*, I. 1526–1760, II/1–2. 1761–1849, Pápa, Pápai Református Gyűjtemények, 2009–2018.
- LAMPE (DEBRECENI EMBER PÁL), Friedrich Adolf: *Historia ecclesiae reformatae in Hungaria et Transylvania*, Trajecti ad Rhenum, Jacob van Pools.
- MAKSAY Ferenc: *A Magyar Kamara levéltára*, Budapest, Magyar Országos Levéltár, 1992.
- ŐSZ Sándor Előd: *A Görgényi Református Egyházmegye történelmi névtára, a kezdetektől 1848-ig*, Budapest, Gondolat, 2013.
- SZABÓ András (kiad.): *Szenci Molnár Albert naplója*, Budapest, Universitas, 2003 (Historia litteraria 13).
- SZABÓ András, *A rejtőzködő bibliafordító – Károlyi Gáspár. Nagykaroly 1535 körül – Gönc 1591 december vége*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2012, 128, 142. – Korábban ezt a hiányt az időhiánnyal magyaráztam.
- SZABÓ András: Ceglédi György, Várad első református lelkésze, in: Emödi, András (szerk.): *KRE 100. Tanulmányok a Királyhágómelléki Református Egyházkerület megalakulásának századik évfordulójára*, Nagyvárad, Királyhágómelléki Református Egyházkerület, 2020, 285–292.

- SZABÓ András: *Coetus Ungaricus. A wittenbergi magyar diáktársaság 1555–1613*, Budapest, Balassi, 2017 (Humanizmus és reformáció 37), 231–232.
- SZABÓ András: *Károlyi Gáspár (1530 k.–1591)*, Budapest, ELTE BTK Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszéke, 1984 (Tanulmányok és szövegek a régi magyar irodalom történetéhez 1).
- SZÚCS Jenő: *A Szepesti Kamarai levéltár 1567–1813*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990.
- TÓTH Levente: *A Sepső Református Egyházmegye történeti névtára 1900-ig*, Budapest, Gondolat, 2013.
- UGRAI János: *A Tiszáninneni Református Egyházkerület lelkészei a kezdetektől a millenniumig. Adattár*, harmadik javított, bővített kiadás, Tiszaújváros–Sárospatak, 2017. <https://patakarchiv.hu/portal/download/a-tiszaninneni-reformatus-egyhazkerulet-lelkeszei-a-kezdetektol-a-millenniumig/> (Letöltés: 2024. december 3.)
- V. Windisch Éva (1924–1993). https://hu.wikipedia.org/wiki/V._Windisch_%C3%89va (Letöltés: 2024. október 4.)
- ZOVÁNYI Jenő: Protestáns lelkészek nyugtatványai régi tizedjegyzékek mellett, *Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár* 13(1929), 5–141.